

İYİLEŞTİRİCİ AYRILMA HAKKI VE KOSOVA ÖRNEĞİ*

The Right of Remedial Secession and the Case of Kosovo

Mammad ISMAYILOV*

ÖZ

Kendi kaderini tayin hakkı, bir halkın siyasi statüsünü ve yönetim biçimini özgürce tayin edebilmesi ilkesine dayanmakta olup; teorik düzlemde içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Bu hakkın dışsal bir tezahürü olan “ayrılma” olgusu, uluslararası hukukta temel olarak “tercih” ve “iyileştirici hak” teorileri ekseninde tartışılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, ağır insan hakları ihlalleri karşısında başvuru istisnai ve son çare niteliğindeki “İyileştirici Ayrılma” doktrini Kosova vakası özelinde analiz etmektir.

Tarihsel süreçte Kosova’da sistematikleşen ayrımcılık; etnik temizlik ve zorunlu göç politikalarıyla birleşerek uluslararası güvenliği tehdit eden bir krize dönüşmüştür. 1999 yılındaki NATO müdahalesini takiben BM Güvenlik Konseyi’nin 1244 sayılı kararıyla tesis edilen uluslararası yönetim (UNMIK), bölgenin nihai statüsüne dair belirsizlikleri gidermekte yetersiz kalmış; bu süreç 2008 yılındaki tek taraflı bağımsızlık ilanı ile yeni bir evreye taşınmıştır. Uluslararası Adalet Divanı’nın (UAD) 2010 tarihli danışma görüşünde, söz konusu ilanın uluslararası hukuku ihlal etmediği yönündeki tespiti, iyileştirici ayrılma teorisinin hukuki meşruiyetine dair tartışmaları alevlendirmiştir.

Bu doğrultuda makalenin temel araştırma sorusu şudur: Kosova’nın bağımsızlık süreci, İyileştirici Ayrılma doktrini bağlamında uluslararası hukukta genel bir normatif emsal mi teşkil etmektedir, yoksa “sui generis” niteliğiyle sınırlı kalan istisnai bir durumdan mı ibarettir? Çalışma, bu soruyu uluslararası yargı kararları ve devletler hukuku doktrini çerçevesinde irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Tanınma, İyileştirici Hak Teorileri, Kosova Sorunu.

* **Gönderi:** 24.04.2026 - **Kabul:** 18.06.2026 | **Received:** 24.04.2026 - **Accepted:** 18.06.2026.

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye ✉ memmedismayil93@gmail.com • ORCID 0000-0003-1278-663X.

Atıf Şekli / Cite As: ISMAYILOV, Mammad (2026). İyileştirici Ayrılma Hakkı ve Kosova Örneği. ÇÜHAD, (10), 128-149.

İntihal / Plagiarism: Bu makale bir intihal engelleme yazılımı aracılığıyla denetlenmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been checked via a plagiarism prevention software and reviewed by at least two referees.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

The right to self-determination, defined as the liberty of a people to freely choose their political status and form of government, is conceptually addressed through its internal and external dimensions. As an external manifestation of this right, secession is debated within the frameworks of “choice” and “remedial right” theories. This study aims to analyze the theory of “Remedial Secession”—conceived as an ultima ratio (last resort) in the face of gross human rights violations—through the empirical lens of the Kosovo case.

The systematic discrimination in Kosovo, which escalated during the Yugoslav era, evolved into a global crisis due to the Serbian administration’s policies of ethnic cleansing and forced migration. The period of the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK), established following the 1999 NATO intervention and UN Security Council Resolution 1244, proved insufficient in resolving the ambiguities surrounding the region’s final status. This process culminated in Kosovo’s unilateral declaration of independence on February 17, 2008. The International Court of Justice’s (ICJ) 2010 Advisory Opinion, which stated that this declaration did not violate international law, further intensified the debates regarding the legitimacy of the remedial secession doctrine within the international legal order.

In this context, the primary research question of this study is whether Kosovo’s sui generis (unique) structure and independence process constitute a normative precedent in international law under the doctrine of remedial secession, or whether it remains an exceptional case limited by its idiosyncratic circumstances.

Keywords: International Law, The Right of Self-Determination, Recognition, Remedial Rights Theories, Kosovo Issue.

GİRİŞ

İnsanoğlunun varlığından bu yana devam eden barış içinde yaşama ve bir topluluğa ait olma arzusu; kabilelerden uluslara, uluslardan ise modern devlet yapılarına evrilmiştir. Ancak bu süreç, sadece bir arada yaşama iradesini değil, aynı zamanda etnik, dini veya siyasi temelli ayrılıkçı hareketleri de beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreçte imparatorlukların zayıflamasıyla filizlenen bağımsızlık arzusu, sömürgecilik (müstemleke) döneminde insan onuruna aykırı uygulamalara karşı bir başkaldırı niteliği kazanmıştır. Özellikle sömürge yönetimleri altında temel haklarından mahrum bırakılan halklar için “ayrılma,” sadece siyasi bir tercih değil, bir varoluş mücadelesi haline gelmiştir.

20. yüzyıl, halkların kendi kaderini tayin etme hakkı bakımından dönüm noktasıdır. İki büyük dünya savaşının ardından küresel sistemde yaşanan dönüşüm, özellikle Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte yeni bir devletler silsilesinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Kendi kaderini tayin hakkı; en yalın tanımıyla bir halkın, yönetim biçimini ve siyasi statüsünü özgürce seçebilmesidir. Kavramsal temelleri ABD Başkanı Woodrow Wilson’un 1918 tarihli “On Dört İlkesi”ne dayanan bu hak, pozitif hukukta ilk kez 1945 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Şartı’nın 1. ve 55. maddelerinde karşılık bulmuştur. Kendi kaderini tayin, BM Şartı döneminde esas itibarıyla uluslararası hukukun yönlendirici ilkelerinden biri olarak kabul edilirken, 1966 tarihli İkiz Sözleşmelerin ortak 1. maddesiyle birlikte normatif statüsünde önemli bir dönüşüm yaşamış ve bağımsız bir hak olarak

tanınmıştır. Böylece kendi kaderini tayin, yalnızca uluslararası ilişkileri şekillendiren bir ilke olmaktan çıkarak, halklara tanınan ve uluslararası hukuk tarafından güvence altına alınan subjektif bir hak niteliği kazanmıştır.

Kendi kaderini tayin hakkı; içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. İçsel self-determination, bir devletin sınırları içinde yaşayan halkın demokratik süreçlere katılımını ve yönetim sistemini seçmesini ifade ederken; *dışsal self-determination*, baskı ve zulüm altındaki bir halkın mevcut devletten ayrılarak bağımsız bir yapı kurma arzusunu temsil eder. Bu noktada "İyileştirici Hak Teorisi" (Remedial Right Theory) devreye girmektedir. Bu teoriye göre; bir grubun sistematik adaletsizliğe ve ağır insan hakları ihlallerine maruz kalması durumunda, "son çare"¹ (ultima ratio) olarak ayrılma hakkı doğmaktadır.

Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihinde ilan ettiği bağımsızlık, bu teorik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Yugoslavya Anayasası'nda yer alan özerklik statüsünün 1989 yılında Slobodan Miloseviç yönetimi tarafından fiilen ortadan kaldırılması, Kosova Arnavutları üzerindeki baskıyı artırmıştır. 1990'lı yıllarda tırmanan şiddet ve sistematik etnik temizlik girişimleri, uluslararası toplumun müdahalesini zorunlu kılmış; 1999 yılındaki NATO müdahalesi (Müttefik Güç Harekâtı) ve BM'nin 1244 sayılı kararı ile bölge uluslararası bir himaye altına alınmıştır. Dokuz yıllık BM (UNMIK) yönetiminin ardından gelen bağımsızlık ilanı, "iyileştirici ayrılma" doktrininin modern uluslararası hukuktaki en tartışmalı uygulama alanı olmuştur.

Bu çalışma, birincil ve ikincil hukuk kaynaklarına dayalı sistematik metin analizine dayanmaktadır. Bu bağlamda; Birleşmiş Milletler Şartı, temel uluslararası insan hakları sözleşmeleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu belgeleri, UAD'nın Kosova'ya ilişkin 2010 tarihli Danışma Görüşü, Yugoslavya'nın anayasal araçları, Ahtisaari Planı ve Kosova Bağımsızlık Bildirgesi gibi normatif araçlar doktriner bir metodolojiyle incelenmektedir. Bu belgelerin kavramsal yapıları, normatif içerikleri ve doğurduğu hukuki yükümlülükler kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir. Analiz boyunca, *lex lata* (yürürlükteki hukuk) ve *lex ferenda* (olması gereken hukuk) arasındaki ayırım titizlikle korunmuş; pozitif hukuk ile doktriner gelişmeler arasındaki ilişki bütüncül bir analitik çerçeve içinde ele alınmıştır.

Çalışma, Kosova'yı tekil ve derinlemesine bir vaka olarak ele almaktadır. Kosova; NATO müdahalesi, uzun süreli Birleşmiş Milletler yönetimi ve Uluslararası Adalet Divanı'nın Danışma Görüşü gibi istisnai özellikleri nedeniyle, hem iyileştirici ayrılma teorisini test etmek için bir "kritik vaka" hem de sahip olduğu aşırı özellikler sebebiyle bir "uç vaka" olarak kavramsallaştırılmıştır. Çalışma, 1974 Yugoslav Anayasası'ndan 2008 bağımsızlık ilanına kadar geçen süreci kronolojik ve nedensel bir yapı içinde inceleyen bir "süreç takibi" (*process-tracing*) yaklaşımıyla desteklenmektedir.

¹ "Son çare" anlamına gelir; başka tüm yolların tüketilmesinden sonra başvurulabilecek nihai seçenek.

Kosova'nın uluslararası hukuktaki konumu, ayrıca örtük bir karşılaştırmalı hukuk yaklaşımıyla değerlendirilmektedir. Sömürge sonrası bağımsızlık süreçleri, Sovyet sonrası ayrılımlar, rızaya dayalı ayrılımlar ve tartışmalı ayrılıkçı girişimler analitik referans çerçeveleri olarak hizmet etmektedir. Bu karşılaştırmalı perspektifler, doğrudan bir vaka karşılaştırmasından ziyade, Kosova'nın özgünlüğünü ve iyileştirici ayrılma teorisinin uluslararası hukuki muhakeme içindeki uygulanabilirliğini test etmek için bağlamsal mihenk taşları işlevi görmektedir.

Çalışmada analitik süreç; normatif analiz, doktriner sentez ve hukuki muhakeme olmak üzere birbiriyle ilişkili üç boyut üzerine inşa edilmiştir. Kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukuktaki normatif statüsü, antlaşmalar hukuku ve uluslararası teamül hukuku çerçevesinde incelenmekte; iyileştirici ayrılma teorisi doktriner literatür üzerinden eleştirel bir şekilde sentezlenmekte ve UAD'nın Danışma Görüşü, *ratio decidendi*² – *obiter dictum*³ ayrımı üzerinden, özellikle Divan'ın bilinçli sessizlik (yargısal sessizlik) alanlarına analitik dikkat gösterilerek yorumlanmaktadır.

Çalışma; tekil vaka tasarımıyla kaynaklanan genellenebilirlik kısıtları, bazı gizli veya henüz açıklanmamış Birleşmiş Milletler belgelerine erişim sınırlılığı, yerel dildeki çeviri kaynaklara duyulan ihtiyaç ve Kosova'nın uluslararası hukuki statüsünün süregelen değişken yapısı gibi çeşitli metodolojik sınırlılıklara tabidir. Buna rağmen çalışma, iyileştirici ayrılma konusundaki salt soyut veya felsefi tartışmaların ötesine geçerek, teoriyi somut bir vaka üzerinden uluslararası hukukun normatif yapısıyla ampirik olarak test etmesi bakımından metodolojik bir özgünlük sunmaktadır. Bu yönüyle Kosova, uluslararası hukukta toprak bütünlüğü ile kendi kaderini tayin hakkı arasındaki yapısal gerilimi analiz etmek için metodolojik bir “laboratuvar” işlevi görmektedir.

I. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihin farklı dönemlerinde sömürgecilik, kölelik, gruplar arası eşitsizlik ve temel hak ihlalleri gibi olguların varlığı, kendi kaderini tayin hakkının izlerini ilk toplum modellerine kadar sürmemize olanak tanır. Kavramın özü, bir topluluğun kendi geleceğine karar verme iradesiyle eş değerdir ve yönetim anlayışının ortaya çıktığı her dönemde farklı formlarda tezahür etmiştir.

Bu bağlamda hak, Orta Çağ'da bireyin “kendi mezhebini serbestçe belirleyebilme hakkı” ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁵ Kavramın felsefi kökenleri Aristoteles'e kadar dayandırılrsa da⁶ modern anlamda

² Ratio decidendi kavramı bir mahkeme kararının bağlayıcı hukuki gerekçesi; sonraki davalarda emsal teşkil eden asıl hukuki ilke anlamına gelir.

³ Obiter dictum kavramı kararın zorunlu gerekçesi dışında kalan, bağlayıcı olmayan yan gözlem ve yorumlar anlamına gelir.

⁴ DOĞAN, s. 1.

⁵ TAŞDEMİR, s. 646.

⁶ KILIÇ, s. 952.

“halk egemenliği” ve liberal düşünce akımlarının bir sonucu olarak Avrupa merkezli bir siyasi doktrin olarak geliştiği kabul edilmektedir.⁷

Kendi kaderini tayin hakkının erken dönem somut örneklerinden biri, Hollandalıların İspanya Krallığına karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesidir. 16. yüzyılın sonlarında (1568-1648) başlayan bu hareket, Hollanda’nın 1648 Vestfalya Barışı ile bağımsızlığını tescil ettirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu ayaklanmanın temel gerekçesi, İspanya Krallığı’nın bölge halkına yönelik uyguladığı sistematik şiddet, dini baskı ve ağır vergilendirme politikalarıdır; bu yönüyle günümüzdeki “iyileştirici ayrılma” argümanlarının ilkel bir formunu temsil eder.⁸

Kendi kaderini tayin hakkının modern ve seküler anlamını kazandığı asıl kırılma noktası 1789 Fransız Devrimi’dir. Egemenliğin kaynağını kraldan alıp millete/halka devreden bu devrimci düşünce, siyasi meşruiyetin ancak yönetilenlerin rızasıyla mümkün olabileceği fikrini yerleştirmiştir.⁹

I. Dünya Savaşı döneminde ise milliyetçilik prensibiyle birleşen bu hak, İtilaf Devletleri tarafından savaşın temel amaçlarından biri olarak takdim edilmiştir. Özellikle Başkan Wilson’un ilkeleriyle uluslararası siyasetin merkezine yerleşen bu ilke, tüm bu etkisine rağmen Milletler Cemiyeti (MC) Misakı’nda açık bir hukuki norm olarak yer almamış, daha çok siyasi bir rehber olarak kalmıştır.¹⁰

Kendi kaderini tayin etme, hem siyasi bir ideal hem de hukuki bir norm olarak sınırları en zor çizilen kavramlardan biridir. Uluslararası hukuk kişileri ve siyasetçilerin bu kavrama ihtiyatla yaklaşmasının temel nedeni; kavramın doğası gereği devlet egemenliği, siyasi istikrar, ülke bütünlüğü ve sınırların değişmezliği gibi statükocu ilkelerle çatışma potansiyeli taşımasıdır.¹¹

Kavramın yorumlanmasında Marksist-Leninist doktrinin de belirgin bir etkisi olmuştur. Bolşevik anlayışta bu hak, uluslararası bir hukuk prensibi olarak benimsenmiştir. Stalin, 1913 tarihli “*Marksizm ve Milli Mesele*” adlı eserinde, bu hakkın bir halka, mevcut devletten tam ayrılma veya özerklik talep etme yetkisi verdiğini savunmuştur. Ancak Stalinist yorumda, ulusların kendi kaderini tayin hakkı her zaman Komünist Parti’nin ve proletarya devriminin çıkarlarının gerisinde konumlandırılmıştır¹².

Kavramın modern uluslararası ilişkilerde bir meşruiyet zemini kazanmasında, ABD Başkanı Woodrow Wilson’ın 1918 yılında Kongre’ye sunduğu “On Dört Madde” kritik bir öneme sahiptir. Wilson’a göre bu ilke, halkların kendi hükümetlerini özgürce seçebilmesi esasına dayanmaktadır. Bu

⁷ KÜTÜKÇÜ, s. 260.

⁸ EHTİBARLI, s. 39.

⁹ KOÇAK, s. 91.

¹⁰ TAŞDEMİR, s. 646.

¹¹ CASSESE, s. 12.

¹² KOHEN, s. 60.

süreçte Bolşevikler, özellikle de Lenin, kavramı daha radikal bir çizgiye taşıyarak; etnik grupların mevcut devletten ayrılma ve bağımsız devlet kurma hakkını da içerecek şekilde savunmuşlardır¹³.

Doktrinde kendi kaderini tayin hakkı için üç temel perspektiften tanım yapılmaktadır: 1) Yönetim Biçimi Odaklı Tanım: Bir devletin halkının, dış müdahale olmaksızın kendi siyasi ve idari sistemini belirleyebilmesidir¹⁴. 2) Sınır Odaklı Tanım: Belirli bir etnik, dilsel veya dinsel grubun yeni bir yönetim oluşturmak amacıyla mevcut ulusal sınırları yeniden tanımlama girişimidir. 3) Koruma Odaklı Tanım: Yabancı bir gücün veya mevcut yönetimin sürekli ve sistematik baskısına maruz kalan halkların, bu şiddetten kurtulmak için kendi geleceklerini belirleme hakkıdır¹⁵.

II. ULUSLARARASI BELGELERDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası hukukun temel metni sayılan 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Şartı ile pozitif bir norm niteliği kazanmıştır. Şart'ın özellikle BM'nin amaçlarını düzenleyen 1. maddesinin 2. fıkrası ile 55. maddesi bu ilkenin yasal dayanağını oluşturur.

Şart'ın 1/2. maddesi, örgütün amaçlarından birini şu şekilde belirlemiştir:

*“Halkların hak eşitliği ve kendi kaderini tayin hakkı ilkesine saygı temelinde milletler arasında dostane ilişkileri geliştirmek”*¹⁶.

Öte yandan, uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini düzenleyen 55. madde, barışçıl ilişkilerin tesisi için halkların kendi kaderini tayin hakkına saygı duyulması gerektiğini vurgular. Bu madde kapsamında BM; daha yüksek yaşam standartları, tam istihdam, sosyal ilerleme ve temel insan haklarına ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı gözetmeksizin evrensel saygıyı teşvik etmeyi taahhüt eder¹⁷. İnsan haklarının temel niteliklerinden biri olan evrensellik, bu hakların coğrafi konum, siyasi statü veya kültürel aidiyet fark etmeksizin tüm bireylere ait olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte, uluslararası sistemde devlet egemenliği, güvenlik kaygıları ve siyasi çıkarlar, bu hakların her durumda eşit biçimde korunmasını güçleştirebilmektedir¹⁸. Dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkının kullanılması özellikle sistematik hak ihlallerinin yaşandığı durumlarda, insan haklarının korunması ile devletlerin egemenlik iddiaları arasında hassas bir denge kurulmasını gerektirmektedir

Metinler incelendiğinde, BM Şartı'nın bu kavramı bir “hak” (right) olarak değil, bir “ilke” (principle) olarak tanımladığı görülmektedir. İnsan hakları güçlü bir “meşruiyet kaynağı”na sahip olup uluslararası hukuk belgelerine taraf devletlere insan haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve

¹³ CASSESE, s. 12-13.

¹⁴ HANNUM, s. 50.

¹⁵ TOMUSCHAT, s. 45.

¹⁶ UNITED NATIONS, (E.T. 01.08.2025).

¹⁷ UNITED NATIONS, (E.T. 01.08.2025).

¹⁸ ASLAN, s. 153.

insan haklarından kaynaklı sorumluluklarını yerine getirme yükümlülüğü yüklemektedir¹⁹. Hak yerine ilke kavramının benimsendiği bu terminolojik tercih ise, doktrinde ilkenin doğrudan uygulanabilir hukuki gücünü zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca Şart, “kendi kaderini tayin” kavramının net bir tanımını yapmadığı gibi; bu haktan yararlanacak olan “halk” (people) kavramının kapsamını ve hakkın hangi coğrafi/siyasi sınırlar içinde kullanılacağını belirsiz bırakmıştır²⁰. Bu belirsizlik, ilerleyen yıllarda sömürge sonrası dönemde ve Kosova gibi vaka örneklerinde hukuki tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur.

BM Şartı’ndaki belirsizliklerin giderilmesi ve kendi kaderini tayin ilkesinin somut bir hakka dönüşmesi yolundaki en önemli adım, 16 Aralık 1966 tarihinde 2200 (XXI) sayılı Genel Kurul Kararı ile kabul edilen sözleşmeler olmuştur. “Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme” (International Covenant on Civil and Political Rights -ICCPR) ve “İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme” (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights-ICESCR), literatürde “İkiz Sözleşmeler” olarak adlandırılmaktadır²¹. 1976 yılında yürürlüğe giren bu belgelerle birlikte, kendi kaderini tayin hakkının hukuki bağlayıcılığı ve evrensel niteliği güçlenmiştir²².

İkiz Sözleşmelerin ortak 1. maddesi, bu hakkın kapsamını ve devletlerin yükümlülüklerini şu şekilde belirlemiştir:

“1. Bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Bu hak sayesinde siyasi statülerini özgürce belirlerler ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sürdürürler.”

“2. Bütün halklar, kendi amaçları için, karşılıklı yarar ilkesine ve uluslararası hukuka dayalı uluslararası ekonomik işbirliğinden doğan yükümlülüklerle hanel gelmeksizin doğal zenginliklerini ve kaynaklarını özgürce kullanabilirler...”

“3. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, BM Şartı hükümlerine uygun olarak self-determinasyon hakkının gerçekleştirilmesini teşvik edecekler ve bu hakka saygı göstereceklerdir”²³.

İkiz Sözleşmelerin ortak 1. maddesi, uluslararası hukukta bir paradigma değişimini temsil eder. Bu kodifikasyondan önce kendi kaderini tayin hakkı, büyük ölçüde siyasi bir ilke olarak kalmış; bağlayıcı hukuki yükümlülükler doğurmaksızın yalnızca ahlaki bir ağırlık taşıyan bildirgeler ve yumuşak hukuk belgelerine eklenmiş durumdaydı. 1966 yılında Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin kabul edilmesiyle birlikte bu tablo köklü biçimde değişmiştir: kendi kaderini tayin etme, ilk kez pozitif bir hukuk metninde salt bir “ilke” olarak değil, doğrudan yargılanabilir bir “hak” olarak tanımlanmıştır²⁴.

¹⁹ YAZAR, s. 314, 315.

²⁰ KÜTÜKÇÜ, s. 265.

²¹ DOĞAN, İnsan Hakları, s. 183-197.

²² KOÇAK, s. 100.

²³ UNITED NATIONS, (E.T. 05.09.2025).

²⁴ BATUR, ARAS, s. 151.

En az bunun kadar önemli olan bir diğer husus ise hakkın kapsamının bilinçli olarak genişletilmiş olmasıdır. Dönemin hâkim çerçevesi olan sömürge idaresindeki halkların ötesine geçen 1. madde, hakkın uygulama alanını; baskı, zulüm ve sistematik temel hak ihlallerine maruz kalan tüm halklara teşmil etmiş ve böylece kendi kaderini tayin hakkını salt bir sömürgesizleştirme aracından genel uluslararası hukukun yaşayan bir normuna dönüştürmüştür²⁵.

Maddenin ikinci fıkrası ise bu dönüşümü iktisadi bir derinlikle pekiştirmiştir. Halkların kendi doğal kaynakları üzerinde egemenlik sahibi olduklarının açıkça vurgulanması, hakkın yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik bir boyut da taşıdığını tescil etmiştir.²⁶ Nitekim bu düzenleme, kendi kaderini tayin hakkının "bağımsızlık kazanıldığında sona eren" statik bir olgu değil; siyasi, iktisadi ve kültürel gelişimi kapsayan, sürekliliği olan dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle hak, devletin iç işleyişindeki demokratik standartlarla — yani hakkın içsel boyutuyla — doğrudan ilişkilendirilmiştir²⁷. Bununla birlikte, söz konusu kazanımlar doktrindeki tüm belirsizlikleri gidermemiştir. Metinde geçen "halk" kavramının tanımı ve hakkın ihlali durumunda uygulanacak yaptırımlar meselesi, uluslararası hukuk literatüründe tartışılmaya devam etmektedir²⁸.

24 Ekim 1970 tarihli ve 2625 (XXV) sayılı “Dostça İlişkiler Beyannamesi”, kendi kaderini tayin hakkının modern sınırlarını belirleyen en temel belgelerden biridir²⁹. Bu Beyanname, kendi kaderini tayin ilkesini sadece sömürgecilikten kurtulma bağlamında değil, tüm halkların dış müdahale olmaksızın siyasi statülerini belirleme hakkı olarak tescil etmiştir³⁰.

Beyanname’ye göre, bir halkın kendi kaderini tayin hakkını kullanabileceği yollar üç ana başlıkta somutlaştırılmıştır: Egemen ve bağımsız bir devletin kurulması; Bağımsız bir devletle özgürce birleşme/bütünleşme; Halk tarafından özgürce seçilen herhangi bir siyasi statünün tesisi³¹.

Beyanname’nin uluslararası hukuk açısından en kritik katkısı, kendi kaderini tayin hakkı ile toprak bütünlüğü arasındaki dengeyi kurmasıdır. Beyanname, ırk, inanç veya renk ayrımı yapmaksızın “ülkenin tamamını temsil eden bir hükümete sahip” devletlerin toprak bütünlüğünün dokunulmaz olduğunu vurgular³².

Bu düzenleme, zıt anlamıyla yorumlandığında (mefhumu muhalifinden), eğer bir devlet halkın bir kısmını sistematik olarak dışlıyor ve temsil etmiyorsa, o devletin toprak bütünlüğü korumasının sarsılabileceğine dair bir kapı aralamaktadır. Dolayısıyla Beyanname, kendi kaderini tayin hakkını halklar için bir hak, bu hakkın içsel süreçlerle (temsil yoluyla) sağlanmasını ise devletler için bir

²⁵ EHTİBARLI, s. 99-100.

²⁶ BATUR, ARAS, s. 151.

²⁷ COP, EYMİRLİOLU, s. 120.

²⁸ DEMİR, s. 878.

²⁹ KÜTÜKÇÜ, s. 269.

³⁰ UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY, (E.T. 10.09.2025).

³¹ KOÇAK, s. 102.

³² UNITED NATIONS, (E.T. 05.10.2025).

yükümlülük haline getirmiştir³³. Bu hukuki zemin, ilerleyen yıllarda “İyileştirici Ayrılma” (Remedial Secession) doktrinine en önemli dayanak noktası olmuştur.

1 Ağustos 1975 tarihinde imzalanan Helsinki Nihai Senedi ise Avrupa’da güvenlik ve istikrarı sağlama amacı güden “On İlke” (Decalogue) arasında kendi kaderini tayin hakkına sekizinci maddede yer vermiştir. Senedin “Halkların Haklarının Eşitliği ve Kaderlerini Kendilerinin Saptamaları” başlıklı VIII. maddesi, bu hakkın hem BM Şartı ile hem de uluslararası hukukun “ülke bütünlüğü” ilkesiyle uyum içinde yürütülmesi gerektiğini vurgular³⁴.

Senedin sekizinci maddesinin ikinci fıkrası, kendi kaderini tayin hakkının kapsamını şu şekilde genişletmiştir:

*“Bütün halklar, dışarıdan bir müdahale olmaksızın, istedikleri zaman ve istedikleri biçimde, iç ve dış siyasal statülerini özgür olarak saptama (...) hakkına her zaman sahiptirler.”*³⁵

Bu düzenleme, "İkiz Sözleşmeler" ve "Dostça İlişkiler Beyannamesi"ndeki “bütün halklar” ifadesini teyit ederek, hakkın sömürgecilik bağlamı dışında da geçerli olduğunu somutlaştırmıştır. Senedin en özgün yanı, halkın kendi statüsünü saptama hakkını “her zaman” sahip olunan sürekli bir hak olarak tanımlamasıdır.

Helsinki Senedi, bir yandan devletlerin sınırlarının dokunulmazlığını (III. İlke) ve toprak bütünlüğünü (IV. İlke) savunurken; diğer yandan VIII. madde ile halkların yönetimden dışlanmaması gerektiğini hatırlatır. Bu bağlamda Senet, baskıya maruz kalan bir halkın yönetim süreçlerine dahil edilmesini savunarak hakkın içsel yönüne güçlü bir vurgu yapmıştır³⁶. Söz konusu içsel boyut, sonraki uluslararası belgeler tarafından da benimsenmiş ve geliştirilmiştir. AGİT'in 1990 tarihli Kopenhag Belgesi, demokratik yönetimi ve azınlık haklarını kendi kaderini tayin hakkının ayrılmaz bir unsuru olarak tanımlamış; hakkın kullanımını salt bağımsızlık talebinden ibaret görmeyip halkların iç siyasi süreçlere anlamlı biçimde katılımını da bu hakkın kapsamına dahil etmiştir³⁷. 2000 yılında kabul edilen BM Milenyum Bildirisi ise bu çerçeveyi daha geniş bir perspektifle yeniden teyit etmiş; kendi kaderini tayin hakkını iyi yönetim, hukukun üstünlüğü ve kalkınma hedefleriyle ilişkilendirerek hakkın yalnızca siyasi değil, sosyo-ekonomik bir içerik de taşıdığını vurgulamıştır. Kosova gibi vakalarda ise tüm bu ilkeler birlikte değerlendirilerek devletin kendi halkını temsil etme yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğinin ölçülmesinde temel bir kriter olarak kullanılmıştır³⁸.

³³ KÜTÜKÇÜ, s. 269.

³⁴ CRAWFORD, s. 107.

³⁵ OSCE, (E.T. 15.09.2025).

³⁶ CASSESE, s. 285.

³⁷ TAŞDEMİR, ÖZER, s.29, 32.

³⁸ TAŞDEMİR, ÖZER, s.29, 32.

III. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ BOYUTLARI

Kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası hukuk doktrininde hakkın kullanım biçimi ve kapsamına göre içsel ve dışsal olmak üzere iki temel boyutta ele alınmaktadır.

İçsel kendi kaderini tayin hakkı, özellikle son yıllarda uluslararası toplumun odak noktası haline gelen, demokratik yönetim ve hukukun üstünlüğü ile doğrudan ilişkilendirilen bir kavramdır³⁹. Bu hak, bir devletin sınırları içerisinde yaşayan halkın veya belirli toplulukların, dış baskı olmaksızın kendi yönetim sistemlerini özgürce seçebilmesini, siyasi süreçlere katılımını ve ekonomik kaynaklarını dilediği gibi yönetebilmesini ifade eder.

İçsel boyutun en belirgin özellikleri şunlardır: Demokratik İrade: Etnik veya demografik kökene bakılmaksızın tüm vatandaşlara ait bir haktır ve halkın arzu ettiği anayasal düzeni seçme serbestisini kapsar. Süreklilik: Dışsal boyuttan farklı olarak, bu hak bir kereye mahsus değildir. Halkın yönetim süreçlerine katılımı ve temsil edilme hakkı mütemadi (sürekli) bir nitelik taşır ve bu hakka her zaman başvurulabilir⁴⁰.

Dışsal kendi kaderini tayin hakkı; belirli bir bölgede yaşayan ve ortak değerleri paylaşan bir grubun, yabancı veya baskıcı bir otoriteyi reddederek kendi devletini kurması ve uluslararası sistemde bağımsız bir aktör haline gelmesidir. Bu hak, genellikle işgal altındaki veya sömürge idaresindeki halkların kendi siyasi statülerini belirleyerek bağımsızlıklarına kavuşmalarını ifade etmek için kullanılır⁴¹.

BM Şartı'nın 56. maddesi uyarınca üye devletler, bu hakkın gelişimine destek olma yükümlülüğü altındadır. Bu kapsamda devletlerin, halkların dışsal kendi kaderini tayin hakkına iyi niyet çerçevesinde yaklaşımları ve bu hakkın somutlaşmasını engelleyici tavırlardan kaçınmaları gerekmektedir⁴². Nitekim UAD, 2010 tarihli Kosova Danışma Görüşü'nde; Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal etmediğine hükmetmiş ve bu kararıyla dışsal kendi kaderini tayin hakkının, istisnai koşullar altında sömürge olmayan bir halk tarafından da kullanılabileceğini zımnen kabul etmiştir. Bu yorum, dışsal self-determinasyonun yalnızca sömürge bağlamıyla sınırlı olmadığını; sistematik baskı ve yönetimden dışlanma hallerinde de gündeme gelebileceğini ortaya koyması bakımından doktrin açısından belirleyici bir emsal niteliği taşımaktadır⁴³.

³⁹ HANNUM, s. 27.

⁴⁰ BROWNLIE, s. 580.

⁴¹ CASTELLINO, s. 31.

⁴² SIMMA, s. 917.

⁴³ TAŞDEMİR, ÖZER, s. 164, 165.

IV. AYRILMA (SECESSION) KAVRAMI VE TÜRLERİ

Ayrılma (secession), bir devletin ülkesinin ve nüfusunun bir kısmının, mevcut devletten tek taraflı olarak çekilerek yeni bir egemen devlet kurmasıdır. Bu süreçte mevcut devlet (pre-existing state) varlığını sürdürürken, onun bünyesinden yeni bir uluslararası hukuk kişiliği doğmaktadır⁴⁴. Literatürde kendi kaderini tayin hakkı ile ayrılma hakkı, birbirini tamamlayan unsurlar olarak “bir paranın iki yüzü”ne benzetilir⁴⁵.

Etimolojik olarak Latince *secedere* (geri çekilme/ayrılma) kökeninden gelen bu kavram, uluslararası hukuk metinlerinde veya BM kararlarında açık bir “hak” olarak tanımlanmamıştır⁴⁶. Kavramsal olarak entegrasyonun karşıtı olan ayrılma, genellikle devletin toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak görüldüğü için olumsuz bir anlama sahiptir. Ancak, bir halkın baskıcı rejimler veya sömürge politikaları altında ezildiği durumlarda, ayrılma bir kurtuluş” ve pozitif bir hak arayışı haline dönüşür⁴⁷.

Doktrinde ayrılma, gerçekleşme biçimine göre iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki *rızaya dayalı ayrılma*dır. Rızaya dayalı ayrılma mevcut devletin anayasal hükümleri çerçevesinde veya siyasi müzakereler yoluyla verdiği rıza ile gerçekleşir. Herhangi bir kuvvet kullanımı içermez (Örn: Çekoslovakya’nın ayrılması)⁴⁸. İkincisi ise *tek taraflı ayrılma*dır. Tek taraflı ayrılma mevcut devletin rızası olmaksızın, genellikle kuvvet kullanma veya tehdit yoluyla gerçekleşen ayrılma. Bu tür durumlarda devletin toprak bütünlüğü ilkesi ile halkın kendi kaderini tayin hakkı çatışma noktasına gelir⁴⁹.

Bu çatışma noktasında, tek taraflı ayrılmanın uluslararası hukukta meşru bir zemine oturup oturamayacağı sorusu bizi “İyileştirici Ayrılma Teorisi”ne götürmektedir.

A. NORMATİF AYRILMA TEORİLERİ: İYİLEŞTİRİCİ HAK VE TERCİH TEORİLERİ

Ayrılma hakkına dair modern teorik tartışmalar, 1991 yılında Allen Buchanan tarafından yayımlanan çalışmalarla sistematik bir kimlik kazanmıştır⁵⁰. Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa’daki parçalanma süreci, ayrılmanın sadece pratik bir sorun değil, aynı zamanda ahlaki ve hukuki bir meşruiyet sorunu olduğunu ortaya koymuştur⁵¹. Buchanan, bu süreci açıklamak için iki temel normatif yaklaşım öne sürer: İyileştirici Hak Teorileri ve Tercih Teorileri⁵².

⁴⁴ THÜRER, BURRI, s. 80.

⁴⁵ EHTİBARLI, s. 189.

⁴⁶ TAŞDEMİR, s.649.

⁴⁷ CRAWFORD, s. 375.

⁴⁸ STERIO, s. 14.

⁴⁹ TAŞDEMİR, s. 650.

⁵⁰ WELLMAN, s. 1-3.

⁵¹ PAVKOVIĆ, RADAN, s. 60.

⁵² BUCHANAN, Theories, s. 35.

İyileştirici Hak Teorilerine göre ayrılma, ancak bir grubun sistematik adaletsizliklere, ağır insan hakları ihlalleri (soykırım, sürgün, işkence) veya yasa dışı işgallere maruz kalması durumunda başvurulabilecek bir son çaredir (ultima ratio)⁵³.

Devletin toprak bütünlüğü üzerindeki meşruiyeti, bireylerin temel haklarını korumasına ve onları yönetimde temsil etmesine bağlıdır. Eğer devlet bu sorumluluğu ağır bir biçimde ihlal ediyorsa, o bölge üzerindeki kontrolü kesilmeli ve halka ayrılma yoluyla “iyileştirici” bir hak tanınmalıdır⁵⁴.

Bu teori, köklerini John Locke’un “devrim hakkı” düşüncesinden alır. Ancak devrimde tüm devletin rejimi hedef alınırken; iyileştirici ayrılmada amaç, sadece zulüm gören topluluğun kendi sınırlarını çizerek baskıcı otoriteden kurtulmasıdır⁵⁵.

Bu teorinin asıl öznesi “uluslar” değil, “hakları ihlal edilen bireylerdir.” Ancak bu bireyler ortak bir kimliğe ve bölgeye sahip olduklarında, bireysel hakların korunması talebi kolektif bir “kendi kaderini tayin” hakkına dönüşmektedir⁵⁶.

Tercih teorilerine göre ise, ayrılma hakkının oluşması için herhangi bir “mağduriyet” veya “adaletsizlik” şartı aramaz. Bu yaklaşım, ayrılmayı demokratik bir hak olarak görür ve halkın sadece “öyle istediği için” ayrılabilmesini savunur⁵⁷.

Daniel Philpott ve Harry Beran gibi düşünürler, ayrılmayı liberal bireysel özerklik ilkesine dayandırır. Eğer bir bölgedeki çoğunluk, başka bir siyasal yapı kurma kabiliyetine sahipse ve bu yönde irade gösteriyorsa, bu tercih meşru kabul edilmelidir⁵⁸.

Bu teori, uluslararası hukukta toprak bütünlüğü ilkesine en aykırı modeldir. Çünkü “her isteyen ayrılabilir” bir dünya düzeni, devletler sisteminde kaos yaratabilir. Bu riski gören Beran, ayrılan grubun kendi içinde kalan azınlıklara da aynı ayrılma hakkını tanımasını bir şart olarak öne sürer⁵⁹.

Bu iki teori arasındaki fark, Kosova vakasını anlamak için hayatidir. Eğer “Tercih Teorisi”ni esas alırsak, her topluluğun referandumla ayrılması gerekir ki bu uluslararası hukuk tarafından kabul görmez. Ancak “İyileştirici Ayrılma Teorisi”, ayrılmayı istisnai bir kurtuluş yolu olarak tanımladığı için hukukçular tarafından daha ciddiye alınır.

Bu bağlamda, bir halkın dışsal kendi kaderini tayin hakkını (ayrılmayı) kullanabilmesi için şu aşamalar aranır:

⁵³ BUCHANAN, Theories, s. 35; BUCHANAN, Justice, s. 351; BUCHANAN, Democracy, s. 25.

⁵⁴ KALAYCI, s. 69.

⁵⁵ GRIFFIOEN, s. 123.

⁵⁶ KALAYCI, s. 67-85.

⁵⁷ BRANDO, MORALES-GALVEZ, s. 7.

⁵⁸ PHILPOTT, s. 79; BERAN, s. 70; BERAN, s. 71.

⁵⁹ BELLAMY, s. 50; KER-LINDSAY, s. 45-58.

- i. Ciddi Hak İhlali: Devletin halka yönelik sistematik baskısı.
- ii. İçsel Çözümlerin Tükenmesi: Devlet içinde temsil edilme ve hak arama yollarının (otonomi gibi) sonuçsuz kalması.
- iii. Son Çare: Ayrılmanın, zulmü durduracak tek yol olması.

Yukarıda verilen iki teoriye ek olarak doktrinde Ulusal Self-Determinasyon Teorisi de önemli bir karşı kutup oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre ayrılma hakkı, ne bir mağduriyet koşuluna (İyileştirici Hak Teorisi) ne de salt çoğunluk iradesine (Tercih Teorisi) dayandırılmalıdır; aksine, nesnel olarak tanımlanabilir bir ulusal kimliğin — ortak dil, tarih, kültür ve kolektif bilinç — varlığına bağlanmalıdır. Milliyetçi düşünürler tarafından savunulan bu model, her ulusun doğası gereği kendi devletini kurma hakkına sahip olduğunu ileri sürer. Ne var ki bu teorinin en ciddi zaafiyeti, “ulus” kavramının nesnel ölçütlerle tanımlanmasının güçlüğünden kaynaklanmaktadır; zira bu belirsizlik, ayrılma taleplerini meşrulaştırmak için kolaylıkla araçsallaştırılabilir. Üç teori bir arada değerlendirildiğinde, İyileştirici Hak Teorisi'nin hem normatif tutarlılık hem de uluslararası hukukla uyum bakımından en sağlam zemine oturduğu görülmektedir: bu teori, ayrılmayı evrensel bir hak olarak tanımlamak yerine, devlet başarısızlığının ispatlanabilir eşiğine bağlayan ve bu sayede toprak bütünlüğü ilkesiyle gerilimi en aza indiren bir model sunmaktadır⁶⁰.

B. KENDİNE ÖZGÜ BİR ÖRNEK OLARAK KOSOVA VE ULUSLARARASI HUKUK

Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihinde Sırbistan'dan tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesi, uluslararası hukukta eşine az rastlanır bir model teşkil etmektedir. Bu süreç; sistematik baskı, uluslararası idari vesayet ve “iyileştirici ayrılma” teorisinin somut bir yansıması olarak “sui generis” (kendine özgü) bir vaka olarak nitelendirilmektedir⁶¹. Meselenin kökeninde, halkın 20. yüzyıl boyunca yaşadığı statü kayıpları yatmaktadır. 1974 Yugoslavya Anayasası ile Kosova, federal düzeyde Sırbistan ile neredeyse eşit haklara sahip bir “Sosyalist Özerk Bölge” statüsü kazanmış; bu dönem halkın kendi kaderini devlet sınırları içinde tayin edebildiği içsel self-determinasyon zirve noktası olmuştur⁶².

Ancak 1980'lerde yükselen Sırp milliyetçiliği ve Slobodan Miloseviç'in 1989'da özerkliği tek taraflı feshederek bölgeyi doğrudan Belgrad'a bağlaması, halkın yönetimden bütünüyle dışlandığı temel bir kırılma anıdır⁶³. 1990-1999 yılları arasında Kosovalı Arnavutların sistematik devlet baskısına maruz kalması, içsel kendi kaderini tayin hakkını bütünüyle ortadan kaldırmıştır⁶⁴. 1998'de doruğa ulaşan etnik temizlik operasyonları, devletin kendi halkını koruma sorumluluğunu (R2P) kaybettiği ve ayrılmanın bu zulmü durdurmak için tek “iyileştirici” çare haline geldiği bir zemin hazırlamıştır⁶⁵. 1999 yılındaki

⁶⁰ TAŞDEMİR, ÖZER, s.107, 111.

⁶¹ BELLAMY, s. 50; KER-LINDSAY, s. 45-58.

⁶² STERIO, s. 58.

⁶³ BAYILLIOĞLU, s. 288-289.

⁶⁴ ŞAHİN, s. 522.

⁶⁵ INDEPENDENT INTERNATIONAL COMMISSION ON KOSOVO, s. 70; CHESTERMAN, s. 120.

NATO müdahalesi, kitlesel ölümleri durdurduğu için “meşru” kabul edilmiş ve Sırbistan’ın bölgedeki fiili egemenliğini sona erdirmiştir⁶⁶.

Müdahale sonrası 10 Haziran 1999 tarihli ve 1244 sayılı BMGK kararı, uluslararası hukukta “uluslararası tröstörlük” olarak tanımlanan özgün bir yönetim biçimi doğurmuştur. Karar, teknik olarak Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünü teyit ederken tüm yürütme, yasama ve yargı yetkilerini fiilen BM Geçici Yönetim Misyonu’na (UNMIK) devretmiştir. Akademisyenlerin “egemenlik çelişkisi” (sovereignty paradox) olarak adlandırdığı bu durum, egemenliğin hukuki düzlemde sürdüğü ancak fiili düzlemde işlevsiz kaldığı bir yapı tesis etmiştir. UNMIK; Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR) (insani yardım), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Co-operation in Europe-OSCE) (demokratikleşme), AB (ekonomik kalkınma) ve doğrudan BM yönetiminden (sivil idare) oluşan dört sütunlu yapısıyla bölgede yargıdan polise kadar tüm kurumsal altyapıyı sıfırdan inşa ederek bir nevi “devletleşme provası” gerçekleştirmiştir⁶⁷.

Hukuki açıdan 1244 sayılı karar, “stratejik muğlaklık” içermekteydi; bu muğlaklık Sırbistan’ın toprak bütünlüğü iddiasını sürdürmesine ve Kosova Arnavutlarının bağımsızlık özlamlarını beslemesine aynı anda olanak tanımış, ancak uzun vadede statü görüşmelerini tıkayan bir belirsizliğe dönüşmüştür. 2001 yılında kabul edilen Anayasal Çerçeve ile “yönetilmiş bir özerklik” zemini sunulmaya çalışılsa da, azınlık haklarının fiilen korunması teorik taahhütlerin gerisinde kalmış; Sırp ve Roman topluluklarının enklavlara sığınmak zorunda kalması UNMIK’in etnik uzlaşmadaki başarısızlığını ortaya koymuştur.

2005 yılında Martti Ahtisaari’nin Özel Temsilci olarak atanmasıyla başlayan süreç, uluslararası hukuktaki “çözüm yollarının tükenmişliği” (exhaustion of remedies) ilkesinin uygulamadaki en somut örneğidir⁶⁸. Sırbistan’ın yoğun özerklik teklifine karşılık Kosova tarafı, 1990’lardaki sistematik baskıların yarattığı güvensizlik nedeniyle bu önerileri reddetmiştir. Ahtisaari’nin “Kosova’nın Sırbistan’a geri dönmesi olanaksızdır” tespiti, iyileştirici ayrılma teorisinin en hayati ön koşulunun karşılandığının resmi bir kabulü niteliğindedir⁶⁹.

Bu doğrultuda öngörülen “denetimli bağımsızlık” modeli; uluslararası sivil gözetim (ICO) ve AB hukuk misyonu (EULEX) gibi güvence unsurlarını içeren Ahtisaari Planı ile şekillenmiştir. Rusya’nın vetosu nedeniyle BM çatısı altında resmileşmese de bu plan, 2008 bağımsızlık bildirisinin ve Kosova Anayasası’nın temel referans metni olmuştur⁷⁰. Günümüzde Kosova, 100’ün üzerinde devlet tarafından tanınan bir devlet olmasına rağmen, küresel aktörlerin tutumu nedeniyle tam uluslararası

⁶⁶ EMİN, s. 18.

⁶⁷ ÜLGER, s. 31.

⁶⁸ WELLER, s. 182-195; ASSEMBLY SUPPORT INITIATIVE, s. 4.

⁶⁹ KER-LINDSAY, s. 45-58.

⁷⁰ PERRITT, s. 100.

meşruiyet süreçlerinden mahrumdur. Ancak yaşanan tarihsel süreç, Kosova meselesinin sadece siyasi bir tercih değil, sistematik hak ihlalleriyle meşrulaşan hukuki bir zorunluluk olduğunu teyit etmektedir.

UAD'nın 22 Temmuz 2010 tarihli danışma görüşü, modern uluslararası hukuk tarihinin en tartışmalı belgelerinden biri olarak, bağımsızlık ilanının meşruiyetini “yargısal öz-kısıtlama” ilkesi çerçevesinde ele almıştır. Divan, BM Genel Kurulu tarafından kendisine yöneltilen soruyu bilinçli bir stratejiyle daraltarak, yalnızca ilan eyleminin uluslararası hukuku ihlal edip etmediğine odaklanmış; genel bir ayrılma hakkının mevcudiyeti veya Kosova'nın bir devlet olarak tanınma ehliyeti gibi esasa dair meselelerde “yargısal sessizlik” tercih etmiştir⁷¹. Bu yaklaşım, kararın normatif bir ilkedan ziyade prosedürel bir tespit üzerine inşa edilmesine yol açmış, böylece bağımsızlık ilanının “hukuka aykırı olmadığı” tespitiyle sınırlı bir *ratio decidendi* alanı oluşturmuştur⁷².

Divan'ın gerekçelendirmesinde öne çıkan en kritik unsur, toprak bütünlüğü ilkesinin yalnızca devletlerarası ilişkileri düzenlediği ve devlet içi aktörlerin bağımsızlık ilanlarını doğrudan yasaklayan bir norm içermediği yönündeki tespittir. Divan ayrıca, bağımsızlık bildirisini imzalayanların UNMIK bünyesindeki “geçici kurumlar” değil, “Kosova halkının temsilcileri” sıfatıyla hareket ettiklerini vurgulayarak, bu eylemi 1244 sayılı kararın hukuki kısıtlamalarının dışına çıkarmıştır⁷³. Ancak bu teknik çıkarım, iyileştirici ayrılma teorisi gibi esasa ilişkin doktrinleri *obiter dictum* seviyesinde bırakarak, uluslararası hukukta bağımsızlık hakkının tanınmadığı ancak ilanının da yasaklanmadığı gri bir alan doğurmuştur.

İyileştirici ayrılma doktrini bağlamında Kosova vakası incelendiğinde, Buchanan tarafından sistematize edilen “ciddi ve sistematik insan hakları ihlalleri” kriterinin tartışmasız biçimde karşılandığı görülmektedir⁷⁴. 1989 yılında özerkliğin feshiyle başlayan süreçte Arnavut nüfusun kamusal alandan dışlanması ve 1998-1999 yıllarında Miloseviç rejiminin tırmandığı, yaklaşık 10.000 kişinin ölümü ve 850.000 kişinin sürgünüyle sonuçlanan şiddet, doktrinin aradığı “zulüm” eşliğini aşmıştır. BMGK'nın 1199 sayılı kararında durumun “insani felaket” olarak nitelendirilmesi, bu ihlallerin uluslararası toplum nezdindeki en üst düzey tescilidir⁷⁵.

Doktrinin ikinci kriteri olan “içsel self-determinasyon yollarının tükenmesi” hususu, Kosova'da iki aşamalı bir süreç olarak somutlaşmıştır. 1974 Anayasası ile sağlanan geniş özerkliğin 1989'da ortadan kaldırılması ve ardından on yıl süren barışçıl direnişin (Rugova dönemi) Belgrad nezdinde hiçbir demokratik açılım sağlamaması, içsel yolların ilk tükeniş aşamasını temsil eder. İkinci aşama ise UNMIK yönetimindeki dokuz yıllık süreç ve Ahtisaari müzakerelerinin başarısızlığıdır; bu durum,

⁷¹ BAYILLIOĞLU, s. 92.

⁷² WELLER, s. 182-195.

⁷³ ULUSLARARASI ADALET DİVANI, (E.T. 17.04.2026).

⁷⁴ BUCHANAN, (E.T. 17.04.2026).

⁷⁵ UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, Resolution 1199, (E.T. 17.04.2026); INDEPENDENT INTERNATIONAL COMMISSION ON KOSOVO, (E.T. 17.04.2026).

“mevcut tüm yolların tüketilmesi” ön koşulunun bürokratik ve diplomatik düzeyde tamamlandığını kanıtlamaktadır⁷⁶.

“Son çare” (*ultima ratio*) koşulu ise Kosova vakasında kurumsal bir paradoks barındırmaktadır. 2008 yılındaki ilanın doğrudan bir sıcak çatışma anında değil, uluslararası yönetim altında geçen dokuz yılın sonunda gerçekleşmiş olması, teorinin klasik “zulümden kaçış” formülasyonu ile tam örtüşmemesine yol açar. Ancak Ahtisaari Planı’nın Rusya’nın vetosu nedeniyle BM nezdinde tıkanması, süreci bir “bürokratik tükenme” noktasına getirmiştir. Bu bağlamda Kosova, teorinin normatif özü olan “devletin halkını koruma yükümlülüğünü yitirmesi” ilkesiyle güçlü bir uyum sergilemektedir⁷⁷.

Tanımaya hukuku açısından Kosova, “kurucu” ve “açıklayıcı” teoriler arasındaki derin gerilimin merkezindedir. Kurucu teoriye göre devletlik için tanıma şarttır; ancak Kosova’nın dünyanın yarısı tarafından tanınmasına karşın diğer yarısı tarafından tanınmaması ve bu nedenle Birleşmiş Milletler üyeliğinin de engellenmiş olması, bu teorinin yapısal bir açmazı olarak karşımıza çıkar. Diğer yandan, Montevideo Convention’ndeki nüfus, toprak ve hükümet gibi nesnel kriterlere dayanan açıklayıcı teori Kosova için daha sağlam bir zemin sunsa da, bu yaklaşım devletlerin tanıma kararlarını belirleyen stratejik ve siyasi motivasyonları açıklamakta yetersiz kalmaktadır⁷⁸.

Kosova’nın tanınma pratiği, hukuki nesnellikten ziyade “ayrılıkçı bulaşma” (*secessionist contagion*) kaygısıyla şekillenmektedir. İspanya, Çin ve Rusya gibi kendi sınırları içinde ayrılıkçı hareketlerle mücadele eden devletlerin Kosova’yı tanımayı reddetmesi, tanımanın uluslararası hukuktan çok ulusal çıkarlara dayalı stratejik bir tercih olduğunu kanıtlamaktadır. Bu statükocu refleks, iyileştirici ayrılma gibi meşru temellere dayanan istisnaların bile uluslararası sistemin yapısı gereği neden büyük bir dirençle karşılaştığını açıklamaktadır⁷⁹.

Teorik zeminde, “Koruma Sorumluluğu” doktrini ile iyileştirici ayrılma arasında Locke’cu sosyal sözleşme anlayışına dayanan derin bir normatif bağ bulunmaktadır. Her iki doktrin de egemenliğin mutlak değil, bireyin güvenliğine bağlı “koşullu bir yetki” olduğunu savunur. Kosova’da 1999 NATO müdahalesi Koruma Doktrinin öncül adımı olarak askeri boyutu temsil ederken; 2008 bağımsızlık ilanı, halkın kendi kaderini belirleme hakkının bir sonucu olarak egemenliğin içeriden yeniden yapılandırılmasını ifade eder⁸⁰.

Ancak bu iki doktrin arasında işlevsel bir ayrım mevcuttur: Koruma Doktrinin mevcut devlet yapısını koruyarak müdahaleyi hedeflerken, iyileştirici ayrılma egemen yapının kalıcı olarak bölünmesini öngörür. Kosova deneyimi, bu iki aşamanın uluslararası müdahale ve ardından gelen bağımsızlık birbirini tamamladığı nadir bir örnektir. Bu süreç, uluslararası hukukun devlet egemenliğine

⁷⁶ UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, Report, (E.T. 17.04.2026).

⁷⁷ UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, Letter, (E.T. 17.04.2026).

⁷⁸ CRAWFORD, s. 437-448.

⁷⁹ KER-LINDSAY, s. 71-84.

⁸⁰ BUCHANAN, Justice, s. 331-352.

karşı bireyin korunması yolculuğunda katettiği mesafeyi ve bu yolculuğun doğurduğu kurumsal sancıları temsil etmektedir.

Sonuç olarak, UAD'nın Kosova görüşü ve ardından gelen süreç, uluslararası toplumun “hukuki sessizlik” ile “siyasi gerçeklik” arasında sıkıştığı bir dönemi simgelemektedir. Divan'ın prosedürel tespiti, Kosova'nın de facto varlığını hukuki bir yasak kapsamından çıkarmış; ancak iyileştirici ayrılma kriterlerinin varlığına rağmen, küresel siyasi kutuplaşma tam bir de jure meşruiyetin oluşmasını engellemiştir. Bu durum, Kosova vakasını hem iyileştirici ayrılma teorisinin en güçlü referans noktası hem de uluslararası sistemin istisnai, “sui generis” bir krizi haline getirmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, uluslararası hukukun en temel iki ilkesi olan “devletlerin toprak bütünlüğü” ile “halkların kendi kaderini tayin hakkı” arasındaki tarihsel ve normatif gerilim, İyileştirici Ayrılma teorisi ve bu teorisin somut yansıması olan Kosova vakası üzerinden derinlemesine analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ayrılma hakkının statik bir kuraldan ziyade, devlet egemenliğinin meşruiyet sınırlarını test eden dinamik, istisnai ve radikal bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır.

İyileştirici ayrılma teorisinin temel dayanağı olan “egemenlik hakkının, halkı koruma ve temsil etme yükümlülüğüne bağlı olduğu” tezi, Lockeçu sosyal sözleşme geleneğinin modern uluslararası hukuktaki izdüşümüdür. 1970 tarihli Dostça İlişkiler Beyannamesi'nin mefhum-u muhalifinden süzülen “koruma şartı”, egemenliğin mutlak bir zırh olmadığını, aksine sistematik zulüm, etnik temizlik ve içsel kendi kaderini tayin yollarının bütünüyle reddi durumunda bu zırhın aşınabileceğini göstermektedir. Ancak doktrindeki bu kuramsal zemin, uluslararası örf ve adet hukukunda henüz genel geçer bir normatif statü kazanamamıştır. Zira devletler sistemi, “ayrılma” olgusunu bir hak olarak kodlamak yerine, onu uluslararası istikrarı tehdit eden bir “istisnai durum” olarak görme eğilimini sürdürmektedir.

Kosova vakası, bu teorik iddiaların uluslararası hukuk pratiğinde nasıl bir dirençle ve hangi *sui generis* koşullarla karşılaştığını anlamak bakımından bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Kosova'nın 1989 yılında özerkliğinin tek taraflı feshedilmesi ve 1990'lar boyunca maruz kaldığı ağır hak ihlalleri, teorisin aradığı “zulüm” ve “temsil eksikliği” kriterlerini fazlasıyla karşılamaktadır. Ancak 2008 bağımsızlığı incelendiğinde, bu eylemin salt bir “iyileştirici hak” kullanımından ziyade, on yıla yakın süren uluslararası himaye (UNMIK) ve başarısızlıkla sonuçlanan müzakere süreçlerinin (Ahtisaari Planı) bir sonucu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Kosova'nın bağımsızlığının meşruiyeti; sadece geçmişteki adaletsizliklerden değil, aynı zamanda Sırbistan ile tekrar birleşmenin bölge ve dünya barışı için yaratacağı öngörülemez istikrarsızlık riskinden ve “müzakerelerin tükenmişliği” olgusundan beslenmiştir.

UAD'nın 2010 tarihli danışma görüşü ise bu tartışmada normatif bir devrim yapmaktan kaçınarak hukuki bir pragmatizm sergilemiştir. Divan, bağımsızlık bildirisinin uluslararası hukuku “ihlal etmediğini” tespit ederken, “ayrılma hakkının mevcudiyetine” dair derinlemesine bir yorum

yapmayarak sessiz kalmış ve egemenlik ilkesine olan mesafesini korumuştur. Bu tutum, uluslararası hukukun henüz bir halkın tek taraflı ayrılmasını açık ve müstakil bir “hak” olarak tanımlamaya hazır olmadığını, ancak belirli ekstrem koşullarda bu ilanı “hukuka aykırı olmayan bir olgu” olarak kabul edebileceğini tescillemiştir.

Nihayetinde Kosova, uluslararası hukukta bir kuralın doğuşundan ziyade, bir istisnanın kurumsallaşmasını temsil etmektedir. Eski Yugoslavya Anayasası’nın ayrılmaya cevaz vermemesi ve Rusya ile Çin gibi küresel aktörlerin veto direnci, Kosova’nın BM nezdinde tam bir meşruiyet kazanmasını engellemektedir. Bu durum, tanınma işleminin hukukiliğinden ziyade siyasi doğasını ve uluslararası sistemin parçalanma korkusuna (secessionist contagion) karşı geliştirdiği savunma mekanizmasını göstermektedir. Bu çalışmanın vardığı temel sonuç; iyileştirici ayrılmanın mutlak bir hak olarak kodlanmasının uluslararası sistemin istikrarını sarsacağı, ancak Kosova örneğinde olduğu gibi, içsel tüm demokratik yolların bütünüyle tıklandığı ve insani onurun bizzat devlet eliyle yok edildiği vakalarda, bu kavramın meşru bir siyasi ve hukuki çıkış yolu (ultima ratio) olarak vicdani ve fiili yerini koruduğudur. Kosova, uluslararası hukukun egemenliği birey hakları lehine esnettiği en uç sınır çizgisidir.

KAYNAKÇA

- ASLAN, Ö. (2026). Evrensel mi Ayrıcalıklı mı? İnsan Haklarının Seçici Korunması ve Ruanda Krizi Üzerinden Küresel Sessizlik. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (27), 149-176.
- BATUR, K., ARAS, İ. (2011). Self Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Bağlamında Filistin Sorunu. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 146-164.
- BAYILLIOĞLU, U. (2011). Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?. *TBB Dergisi*, (92), 287-311.
- BELLAMY, A. J. (2002). *Kosovo and International Society*. Palgrave Macmillan. Basingstoke.
- BERAN, H. (1998). *A Democratic Theory of Political Self-Determination For a New World Order*. Routledge. Abingdon.
- BRANDO, N., MORALES-GALVEZ, S. (2018). The Right to Secession: Remedial or Primary?. *Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 18(2), 107-118.
- BROWNLIE, I. (2008). *Principles of Public International Law*. Oxford University Press. Oxford.
- BUCHANAN, A. (1997). Theories of Secession. *Philosophy and Public Affairs*, 26(1), 31-61.
- BUCHANAN, A. (2003). *Democracy and Secession. National Self-Determination and Secession*. Oxford University Press. Oxford.
- BUCHANAN, A. (2004). *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford University Press. Oxford. (Justice).
- CASSESE, A. (1995). *Self-determination of peoples: A legal reappraisal*. Cambridge University Press. Cambridge.
- CASTELLINO, J. (2000). *International Law and Self-Determination: The Interplay of the Politics of Territorial Possession with Formulations of Post-Colonial National Identity*. Martinus Nijhoff Publishers. Lahey.
- CHESTERMAN, S. (2001). *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford University Press. Oxford.
- COP, B., EYMİRLİOLU, D. (2005). The Right of Self-Determination in International Law Towards the 40th Anniversary of The Adoption of ICCPR and ICESCR. *Journal of International Affairs*, 10(4), 115-146.
- CRAWFORD, J. (2006). *The Creation of States in International Law*. Oxford University Press. Oxford.
- DEMİR, A. Y. (2021). The Process of Decolonization of Mauritius and the Right to External Self-Determination of Colonial Peoples. *Public and Private International Law Bulletin*, 41(2), 875-903.
- DOĞAN, İ. (2006). Siyasal bir ilke olarak halkların kendi geleceğini belirleme ilkesine devlet hukuku açısından bakış. *Kamu Hukuku Arşivi*, 9(1), 1-11.
- DOĞAN, İ. (2015). *İnsan Hakları Hukuku*. Astana Yayınları. Ankara. (İnsan Hakları).

- EHTİBARLI, Y. (2016). Uluslararası hukukta self determinasyon hakkı ve hakkın ekonomik boyutu (Yayımlanmış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- EMİN, N. (2014). Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA Yayınları. Ankara.
- GRIFFIOEN, C. (2010). Self-Determination as a Human Right: The Emergency Exit of Remedial Secession. Utrecht University. Utrecht.
- HANNUM, H. (1996). Autonomy, sovereignty, and self-determination: The accommodation of conflicting rights (Rev. ed.). University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- KALAYCI, H. (2007). Kendi Kaderini Tayinin Liberal Teorileri. Liberal Düşünce Dergisi, (48), 67-85.
- KER-LINDSAY, J. (2009). Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans. I.B. Tauris. London.
- KER-LINDSAY, J. (2012). The Foreign Policy of Counter Secession: Preventing the Recognition of Contested States. Oxford University Press. Oxford.
- KILIÇ, D. (2008). Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1-2), 949-982.
- KOÇAK, M. (2018). Self Determinasyon Hakkı Ve Self Determinasyon Teorileri. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(38), 85-148.
- KOHEN, M. G. (2006). Secession: International law perspectives. Cambridge University Press. Cambridge.
- KÜTÜKÇÜ, M. A. (2004). Uluslararası Hukukta Self Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), 259-276.
- PAVKOVIĆ, A., RADAN, P. (2007). Creating New States: Theory and Practice of Secession. Ashgate. Farnham.
- PERRITT, H. H. (2010). The Road to Independence for Kosovo: A Chronicle of the Ahtisaari Plan. Cambridge University Press. Cambridge.
- PHILPOTT, D. (1998). Self-Determination In Practice. National Self-Determination and Secession. (M. MOORE, Düzenleyen) Oxford University Press. Oxford.
- ŞAHİN, S. (2015). Kosova'nın Bağımsızlık İlanının Uluslararası Adalet Divanı Kararı ve Self Determinasyon İlkesi Çerçevesinde İncelenmesi. Ankara Barosu Dergisi, (3), 519-533.
- SIMMA, B. (2002). The Charter of the United Nations: A Commentary. Oxford University Press. Oxford.
- STERIO, M. (2013). The Right to Self-Determination under International Law: "Selfistans," Secession, and the Rule of the Great Powers. Routledge. New York/Londra.
- TAŞDEMİR, F. (2016). Uluslararası Hukukta Toprak Bütünlüğü İlkesi, Tanıma Doktrini ve Bir Norm Olarak Ayrılma Hakkı. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(3), 644-668.
- TAŞDEMİR, F. ve ÖZER, A. (2017) Uluslararası Hukuk Perspektifinden Self-Determinasyon ve Ayrılma. ORİON Kitabevi. Ankara.
- THÜRER, D., BURRI, T. (2022). Secession. Oxford University Press. Oxford.

- TOMUSCHAT, C. (1993). Modern law of self-determination. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht.
- ÜLGER, İ. K. (2016). Kosova'nın Bağımsızlığının Self Determinasyon Çerçevesinde Analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (31), 39-64
- WELLER, M. (2009). Contested Statehood: Kosovo's Struggle for Independence. Oxford University Press. Oxford.
- WELLMAN, C. H. (2005). A Theory of Secession: The Case for Political Self-Determination. Cambridge University Press. Cambridge.
- YAZAR, E. (2022). Mültecilerin İnsan Haklarının Korunmasında Anayasa Mahkemesinin Rolü. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(4), 313-350.

ULUSLARARASI ANTLAŞMA VE BELGELER

- ASSEMBLY SUPPORT INITIATIVE. (2007). Müzakereler Süreci ve Kosova'nın Statüsüne Ait Öneri. News Letter, (27), 1-8.
- INDEPENDENT INTERNATIONAL COMMISSION ON KOSOVO. (2000). The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned. Oxford: Oxford University Press.
- ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE (OSCE). (1975). Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act. <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (E.T. 15.09.2025).
- ULUSLARARASI ADALET DİVANI. (2010). Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf> (E.T. 17.04.2026).
- UNITED NATIONS. (1945). Charter of the United Nations. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>. (E.T. 01.08.2025).
- UNITED NATIONS. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>. (E.T. 05.09.2025).
- UNITED NATIONS. (1970). UN Documents: Gathering A Body of Global Agreements. <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>. (E.T. 05.10.2025).
- UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY. (1970). Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation Among States In Accordance with the Charter of the United Nations (Resolution A/RES/25/2625 (XXV)). <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>. (E.T. 10.09.2025).
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL. (1998). Resolution 1199 (1998). [https://undocs.org/S/RES/1199\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1199(1998)). (E.T. 17.04.2026). (Resolution 1199).
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL. (2007). Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's Future Status. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%>

7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf (E.T. 17.04.2026) (*Report*).

UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL. (2007). Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council. <https://undocs.org/S/2007/168>. (E.T. 17.04.2026) (*Letter*).